

Latinamerikansk perspektiv:

Vatikanet sørger for kontroll av frigjøringssteologien

KJELL NORDSTOKKE

Mens den katolske kirke i Latin-Amerika på 1970-tallet var preget av fornyelse og vilje til å møte de sosiale og politiske utfordringene på kontinentet på en radikal ny måte, har 80-årene mange steder vært preget av reaksjon og tilbakefall til gamle mønstre. Vatikanet har spilt en sentral rolle i denne kursendringen, ikke minst har lederen for troskongregasjonen, kardinal Ratzinger, kjempet for å få de fritt-talende frigjøringssteologene innordnet under sentralkirkelig kontroll.

Brasils lederrolle

I denne utviklingen har Brasil stått i fremste rekke, og den katolske kirke der har lenge innehatt en lederrolle i Latin-Amerika. Allerede i 1952 organiserte Dom Helder Câmara den brasilianske bispekonferanse, og siden har dette organet vært engasjert for å fornye kirken. Så tidlig som på 60-tallet ble det tatt viktige initiativ for å opprette basismenigheter, og de brasilianske frigjøringssteologene har hele tiden kunnet regne med støtte og forståelse fra kirkeledelsen. I andre latinamerikanske land har kirken for det meste hatt en konservativ ledelse, mens det har vært enkelte prester og biskoper som har forsøkt å få til en fornyelse. Dette har gjort at motstanden mot Vatikanets restaurasjonsoffensiv har møtt mest motstand i Brasil, og det er også der frustrasjonen er størst over det klimaskifte som har funnet sted i kirken.

Boff-saken

Den første alvorlige konflikten mellom Vatikanet og Brasil kom i september 1984 da fransiskanermunken Leonardo Boff ble innkalt til

samtaler i Roma på grunn av synspunkter han hadde forfektet i boken «Church: Charism and power». Samtidig offentliggjorde troskongregasjonen en såkalt instruks om frigjøringsteologien hvor «visse teologer» ble anklaget for å gjøre seg avhengig av marxistisk tankegodt og for ikke å anerkjenne kirkeledelsens autoritet. Et halvt år senere ble Boff pålagt disiplinær taushet med forbud mot å undervise, tale eller skrive offentlig. Boff sa seg uenig i grunnlaget for forordningen, men valgte likevel å underkaste seg den.

«Boff-saken» vakte enorm oppmerksomhet, ikke bare innad i kirken, men også i politiske kretser og i massemedia. Det sies at hundretusener av underskrifter ble samlet inn i Brasil og sendt paven i protest mot taushetspåbudet. Interessant er det også at ledelsen for den brasilianske kirke stilte seg bak Boff. Dermed kom striden ikke bare til å gjelde en enkelt progressiv teolog, men en lokal kirkes rett til å utvikle en ny kirkemodell med en ny pastoral praksis og hvor særlig framveksten av små og dynamiske basismenigheter har vært et karakteristikum.

Konflikten mellom Vatikanet og den brasilianske kirke ble tilsynelatende løst i løpet av 1986. Da ble det offentliggjort en ny instruks om frigjøringsteologien hvor tonen var mer forsonlig. Samtidig skrev paven et brev til de brasilianske biskopene hvor han konstaterte at situasjonen i Latin-Amerika innebærer at det er behov for en frigjøringsteologi, og han oppfordret de brasilianske biskopene til aktivt å utvikle en slik teologi. Like etter ble taushetspåbudet til Boff opphevet.

Kontroll av biskopene

Det skulle imidlertid vise seg at problemene var alt annet enn løst. Vatikanet hadde vel innsett at det var umulig å få kontroll over frigjøringsteologene og den kirkelige utviklingen i Latin-Amerika gjennom en åpen konflikt. Det ble derfor nødvendig å ta mer indirekte virkemidler i bruk. Et viktig sådant var utnevnelsen av nye biskoper. Fra midten av 1980-tallet er det en klar dominans av konservative blant de nyutnevnte. Lojalitet overfor Vatikanet synes nå å ha blitt en avgjørende kvalifikasjon for å komme på tale som kandidat. Dette sees særlig tydelig i Brasil som til nå har hatt et bemerkelsesverdig progressivt bispekollegium. Gjennom de siste års utnevnelser er tyngdepunktet flyttet markant til høyre, og til syvende og sist kan dette vise seg å være den enkleste måte å løse konflikten på.

Et annet virkemiddel var å begrense innflytelsen til de biskopene som særlig har forsvart frigjøringsteologien og den kirkelige fornyelsen. En slik sentral kirkeleder er erkebiskopen i São Paulo, kardinal Paulo

Evaristo Arns. Etter påbud fra Vatikanet ble hans bispedømme nylig delt i fem med den følge at Arns' kirkelige myndighet er blitt redusert til å gjelde den rike bykjernen. De fattige bydelene hvor det overalt er blitt bygget opp basismenigheter, ble overført til de nyopprettede bispedømmene som har fått håndplukkede biskoper i ledelsen. Overfor denne nyordningen stod både Arns og den brasilianske kirke maktesløs. Etter som biskopen har så sentral rolle i utformingen av det enkelte bispedømmes kirkelige profil og pastorale praksis, blir følgen innstrammede arbeidskår for de progressive prestene og basismenighetene de har vært engasjert i.

Teologisk uniformering

Et tredje virkemiddel har vært å få kontroll over de teologiske lærestedene. Allerede før «Boff-saken» var to teologiske lærere fjernet fra det pavelige universitet i Rio de Janeiro på grunn av deres sympati for frigjøringssteologien. Problemet for Vatikanet har imidlertid vært at noen katolske ordener har trosset signalene fra Roma og holdt sin vernende hånd over lærere som har dosert frigjøringssteologi. Dette gjelder særlig fransiskanernes teologiske seminar i Petrópolis nord for Rio de Janeiro hvor Leonardo Boff fortsatt underviser. I 1988 fikk Vatikanet stengt det teologiske instituttet i Recife (ITER). Blant dem som hadde vært med på å forme denne institusjonen, var erkebiskop Helder Câmara. Men han ble i 1985 etterfulgt av den konservative José Cardoso som ikke bare har sørget for å legge ned den lokale kirkelige kommisjonen for rettferdighet og fred, men også å få ITER stengt. At ITER senere har kunnet fortsette virksomheten i et annet bispedømme og under beskyttelse av en mer progressiv biskop, viser hvordan teologi og kirkepolitikk er vevd sammen i denne konflikten.

Hensikten med denne offensiven er å uniformere kirken og få den underlagt Vatikanets kontroll. Samtidig er det enkelte lederskikkelser som utsettes for spesielt press. Leonardo Boff og kardinal Arns er allerede nevnt, og det er ikke tilfeldig at Boff er Arns' tidligere elev og at kardinalen fulgte ham til samtalen med Ratzinger i Roma i 1984. En annen framtrедende teolog som er satt under press, er karmelittermunken Carlos Mesters. Basismenighetene har trykket hans folkelige måte å lese Bibelen på til sitt bryst, særlig fordi den framhever sammenhengen mellom bibelteksten og den sosiale hverdag folk lever i. Blant de biskopene som er truet med unåde, fortjener særlig Pedro Casaldáliga å bli nevnt. Hans bispedømme, São Felix do Araguaia, ligger i den nordlige delen av Mato Grosso hvor konflikten om land har ført til

intensit voldsbruk og hvor biskopen har ledet kirken til å stille seg på de fattiges side. I september 1988 ble det meldt at Dom Pedro var innkalt til Vatikanet og kunne regne med å bli pålagt taushet. Etter et enormt oppstyr i brasilianske massemedia ble imidlertid saken trukket tilbake.

Basismenighetene

Det er ikke minst basismenighetene som har fått merke denne utviklingen. Derfor var spenningen stor foran det såkalte «mellomkirkelige møte for basismenigheter» som ble arrangert i Duque de Caxias i juli 1989. Dette møtet var det syvende i rekken, det første ble holdt i Vitória i 1975 til temaet «En kirke som fødes av folket ved Guds Ånd». Frigjørings-teologene har oppfattet disse møtene som et slags kirkekonsil på grasrotnivå, og etter hvert har oppslutningen om dem vokst enormt. På møtet i Duque de Caxias var det 1800 delegerte fra 225 av Brasils 252 bispedømmer og dessuten fra en rekke latinamerikanske land. For første gang hadde også en gruppe protestanter status som deltakere. I tillegg til delegatene var det 800 medhjelpere, rådgivere og observatører, og på noen av de åpne arrangementene var det mer enn 5000 til stede.

Temaet for møtet i Duque Caxias var «Guds folk i Latin-Amerika på vei mot frigjøring». Sammenlignet med tidligere møter som hadde hatt et sterkere nasjonalt preg, ble nå bevisst hele kontinentet gjort gjenstand for diskusjon. I den sammenhengen lød stadig sangstrofen «Våkn opp Amerika! Det er tid for å reise seg. Martyrenes blod har spredt såkornet vide omkring.» I liturgien ble folkets lidelse dramatisert, og det ble mediterert over skriftord som Jer 15, 18 hvor det heter: «Hvorfor er min lidelse uten ende og mitt sår ulegelig?» I denne sammenhengen var indianernes og de svartes vitnesbyrd sterkt framme. Dermed kom perspektivet til å stå i sterk kontrast til det bildet av det katolske Latin-Amerika som den offisielle kirke er i ferd med å tegne fram mot 500-årsdagen for Columbus' «oppdagelse» av Amerika som skal feires i 1992.

Like viktig på møtet var imidlertid diskusjonen om kirkens rolle i frigjøringsprosessen og om basismenighetenes selvforståelse. På dette punkt var det ventet et kritisk oppgjør med Vatikanets restaurasjonsprosess. I det store og hele fikk imidlertid kritikken en svært forsiktig form. Det kan ha flere årsaker, men det var i alle fall tydelig at de ledende teologene var opptatt av å dempe kritikken av biskopene og noen hevdet at de dermed filtrerte bort mye av den frustrasjon som finnes på grasrota. Dette samme gjelder sluttdokumentet fra møtet hvor bare et endringsforslag som ble vedtatt i siste runde, har med et helt åpent spørsmål om hvordan man skal behandle konflikter innad i kirken.

Vinterklima

På denne måte kom møtet i Duque de Caxias til å gi et inntrykk av å være mer tilpasset de reelle maltforhold i kirken enn det som har vært tilfellet på tilsvarende møter tidligere. Ikke deso mindre ble det lagt fram et brev fra foreningen av teologer og regionsvitere (SOTER – Sociedade de Teologia e Ciências da Religião) hvor det hevdes at entusiasmen fra Det annet Vatikankonsil og kirkemøtene i Medellín og Puebla er i ferd med å svinne bort. Følgen er at stadig flere må erkjenne at det ikke lenger er plass for dem i kirken, og de må med sorg konstatere at biskopene angriper de fremste teologene i stedet for å ta dem i forsvar.

Det har noe å gjøre med fysiognomien i den romersk-katolske kirke at den sentralkirkelige instans på denne måten kan gripe inn og snu en utvikling som er i gang i en lokal kirke. Det er en del av den samme fysiognomien at den lokale kirke underkaster seg slike forføyninger og er tilbakeholden i sin reaksjon. Leonardo Boff holdt et foredrag i Duque de Caxias hvor han sa at det nå er vinterklima i kirken. Likevel oppfordret han til et mot som henter sin styrke fra påskemysteriet. For, hevdet han, like lite som verken regn eller vind kan slokke røyken fra søppelhaugen kan noen gjøre ende på det Helligånden har gitt liv.

Kjell Nordstokke, f. 1946. Cand. theol. MH/MF 1973. Misjonsprest NMS, Brasil 1974–81. Leder av kirkens U-landsinformasjon 1982–85. Stipendiat (NAVF/TF) 1986–90. Studierektor, Diakonhjemmet 1990–. Bøker og artikler, særlig om Latin-Amerika.

Latin American perspective: Vatican control of liberation theology

This review of current trends in Latin America depicts the various stages of Vatican attempts at suppressing liberation theology. The author refers particularly to the so-called theological restoration in Brazil, the attempted silencing of Leonardo Boff, recent control of progressive bishops, theological uniformation, and the resistance against such attempts at the grass roots.